

VPLYV GRAMOTNOSTI NA MLADÝCH ĽUDÍ

DENISA SELICKÁ

INFLUENCE OF LITERACY ON YOUNG PEOPLE

ABSTRAKT

V súčasnosti existujú mnohé gramotnosti, ktoré výrazne ovplyvňujú kvalitu života. Reflektujeme ich všade tam, kde potrebujeme stručne a jasne zdôrazniť, že v danej oblasti nestačí ovládať iba jednotlivé pojmy, ale predovšetkým porozumieť ich obsahu, chápať ich v súvislostiach a prakticky ich využívať v živote. Jednotlivé gramotnosti sa navzájom, samozrejme, prelínajú. A práve v súčasnej dobe, v období pandémie koronavírusu, sa stali nevyhnutnými prostriedkami.

Kľúčové slová : mladí ľudia, gramotnosť, masovokomunikačné prostriedky, čitateľská gramotnosť.

ABSTRACT

Currently, there are many literacies that significantly affect the quality of life. We reflect on them wherever we need to emphasize briefly and clearly that in a given area it is not enough to master only individual concepts, but above all to understand their content, understand them in context and practically implement them in life. The individual literacies, of course, overlap. And just now, during the coronavirus pandemic, they have become essential tools.

Keywords : young people, literacy, mass media, reading literacy.

V súčasnosti existujú mnohé gramotnosti (funkčná, jazyková, informačná, matematická, prírodovedná, mediálna, technická, finančná, environmentálna, zdravotná, štatistická, umelecká a iné). Gramotnosť sa vo všeobecnosti chápe ako zručnosť čítať, písať a počítať. Je primárne podmienená požiadavkami učebných osnov, kritériám hodnotenia učebných výsledkov. Reflektujeme ich všade tam, kde potrebujeme stručne a jasne zdôrazniť,

že v danej oblasti nestačí ovládať iba jednotlivé pojmy, ale predovšetkým porozumieť ich obsahu, chápať ich v súvislostiach a prakticky ich využívať v živote. Jednotlivé gramotnosti sa navzájom, samozrejme, prelínajú. A práve v súčasnej dobe, v období pandémie koronavírusu, sa realizovala aj výučba na všetkých typoch škôl online.

Masovokomunikačné prostriedky sa v súčasnosti svojím vplyvom, intenzitou a šírkou záberu stávajú súčasťou nielen kultúrnosti vzájomných vzťahov, hodnotovej orientácie, ale i samotného spôsobu života. Touto funkciou v spoločnosti získavajú masovokomunikačné prostriedky nebývalé bremeno zodpovednosti a osobitné spoločenské postavenie. Napriek množstvu negatívnych znakov disponujú aj výhodami z hľadiska výchovného pôsobenia (názornosť, schopnosť výrazne upútať pozornosť, schopnosť prekonávať bariéry medzi ľuďmi, možnosť väčšieho uplatnenia schopností odborníka). História nám dáva k dispozícii železnú logiku faktov, skúseností. Aj skúsenosť, že ak sa má ovládnuť osobnosť, občan, musí sa deštruovať jeho hodnotový systém, ktorý tvorí základ jeho duchovnej imunológie, existencie. Práve informačný systém či masmédiá patria k inštitúciám, ktoré zabezpečujú tvorbu, šírenie týchto hodnôt, sú súčasťou ochranného systému identity, kontaktu so svetovým prostredím (Darmo, 1993). V spoločnosti plnia masmédiá dôležité informačné, zábavné, ideové, socializačné a výchovno-vzdelávacie funkcie. K prostriedkom masovej komunikácie zaradujeme: tlač, rozhlas, televíziu, video, internet, DVD a iné. Každý z nich má dôležitú úlohu pri sprostredkovaní informácií, správ, rôznych náučných a zábavných programov, pričom sa využívajú slová, obraz a zvuk. Tieto médiá pôsobia na receptory sluchu, zraku, na citovú a rozumovú stránku svojich konzumentov. Všetky technické masové prostriedky obohacujú zážitkovú sféru ľudskej osobnosti a súčasne umožňujú osvojovať si poznatky z rozličných oblastí. Ich vzdelávacia a výchovná funkcia je nesporná, ale je dôležité, aby masovokomunikačné prostriedky ukazovali plnú pravdu o ľudskom živote, o jeho dôstojnosti a poslaní (Dancák, 2001). Majú uľahčovať hlavne pracovné povinnosti. Patrí k nim najmä počítač, bez ktorého sa určite v 21. storočí už nezaobídeme. Používame digitálne fotoaparáty, DVD, USB, GPS navigácie, internet, Google, Youtube a iné výdobytky, ktoré nám majú slúžiť a pomáhať v živote. Internet je v súčasnosti fenoménom číslo jeden, a to spoločenským, globalizačným, kultúrnym. Aktuálne sa najviac využíva internetová komunikácia. Prostredníctvom sociálnych sietí možno komunikovať s množstvom ľudí, s ktorými môžeme byť konfrontovaní s ich názormi, postojmi, kultúrnym nazeraním na svet a dianie okolo. Facebook je od roku 2009 azda najnavštevovanejšou stránkou internetu, kde sa množstvo ľudí celého sveta môže dostať k údajom. V rámci internetu a vyučovacieho procesu je možnosť

urobiť videokonferenciu či četovať, čo môže slúžiť ku komunikácii s ľuďmi. A práve v súčasnej dobe sa realizovala aj výučba na všetkých typoch škôl online. Dištančné vzdelávanie je vzdelávanie, v ktorom učiteľ a študujúci sú oddelení v čase alebo mieste, príp. v oboch. Vzdelávanie alebo kurzy sú poskytované na diaľku cez synchrónne alebo asynchrónne prostriedky. S rozvojom technických a programových prostriedkov počítačov, informačných a komunikačných technológií (IKT) sa vytvorili nové možnosti aj v oblasti dištančného vzdelávania. Klasické materiály a informačné balíčky spolu s učebným materiálom vo forme dokumentov sa postupne pretvárajú na elektronické učebnice, softvérové balíky podporujúce interaktívnu a individuálnu edukáciu. Okrem učebných materiálov sa zmenili aj organizačné formy vzdelávania. Boli vytvorené softvérové systémy, ktoré podporujú tieto organizačné formy vzdelávania a nielen obsahujú učebné programy, ponúkané predmety a tematické celky doplnené o elektronické materiály, učebné pomôcky a iné učebné prostriedky, ale podporujú aj ich organizačnú a administratívnu stránku. Často obsahujú celý informačný systém, ktorý zabezpečuje nové vzdelávacie formy od zápisu, platenia, sprístupnenia materiálov a požiadaviek, monitorovania aktivity a kontroly úrovne získaných vedomostí až po ukončenie štúdia a získanie príslušného certifikátu. V mnohých štátoch, príp. aj v menších lokalitách, aj na školách, existujú (národné) centrá dištančného vzdelávania. Internet je celosvetová počítačová sieť, ktorá spája priamo pripojených používateľov alebo lokálne siete. Predstavuje účinný nástroj, ktorý je zdrojom informácií, komunikácie medzi používateľmi, umožňuje prehliadanie elektronických katalógov, kopírovanie údajových a programových súborov. Televízia vstúpila do nášho života, získali sme mnoho informácií, stali sme sa múdrejšími. Ale život sa v mnohom aj ochudobnil. Vytratili sa chvíle, keď sa rodiny stretávali pohromade, aby sa rozprávali, vymenili si názory, radili, možno aj čítali knihy. Keďže v priebehu rokov sa menia nielen objektívne podmienky pôsobenia masovokomunikačných prostriedkov, resp. politická, kultúrna, vzdelanostná úroveň publika, jeho potreby, záujmy, ale i metódy a formy pôsobenia masovokomunikačných prostriedkov, je nevyhnutné tieto poznatky zhromažďovať a systematizovať. Prijímanie obsahu sa uskutočňuje na základe selektívneho procesu, v ktorom sú prítomné tieto momenty : informovanosť o obsahovej štruktúre, objektívna možnosť, motivácia, rozhodovanie. Médiá a mediálna komunikácia predstavujú veľmi významný zdroj skúseností, zážitkov a poznatkov pre čoraz širší okruh príjemcov, dotýkajú sa mladých ľudí. Žijeme v mediálne saturenej dobe, ktorá je doslova presiaknutá obrovským množstvom podnetov valiacich sa na človeka z jednotlivých druhov tlačených i elektronických médií. Vplyv médií na celú spoločnosť je evidentný. Ich pôsobenie je dôležitým nástrojom socializácie jednotlivca od najútlejšieho veku. Médiá vplývajú na formovanie našich postojov, názorov,

úsudkov i hodnotenia reality. Stále významnejšiu pozíciu zaujímajú v živote mladých ľudí. Tí na jednej strane patria k najpočetnejším a najaktívnejším používateľom jednotlivých mediálnych technológií, na strane druhej sú však zároveň jednou z najatraktívnejších cieľových skupín pre mediálny priemysel. Sú primárnym publikom nielen pre predajcov počítačových hier, ale aj pre veľkú časť tvorcov reklamy, televíznych programov, týždňerských časopisov, rozhlasových staníc či tzv. nových médií fungujúcich v prostredí internetu. Odolať tomuto obrovskému tlaku, ktorý navyše väčšina mladých ľudí vníma ako úplne prirodzenú a integrálnu súčasť svojich životov, je čoraz ťažšie. Problémom dospelých v súčasnej globálnej spoločnosti už vonkoncom nie je nedostatok informácií. Tie majú možnosť získať skutočne z najrôznejších zdrojov, v najrôznejšej kvalite a v širokom spektre formátov. Kľúčovou zručnosťou dneška je skôr schopnosť vyhľadávať a identifikovať v médiách tie informácie, ktoré mladému človeku umožnia úspešne sa začleniť do spoločenského, študijného a neskôr pracovného života, efektívne komunikovať s rovesníkmi i dospelými členmi komunity, rozlišovať príležitosti na osobný rozvoj, byť empatickým, rešpektovať kultúrnu rôznorodosť, ľudské práva. Mladí ľudia si však tieto a ďalšie dôležité kompetencie určite neosvoja v prípade, ak zostanú len v pozícii pasívnych konzumentov médií, ak mediálnu produkciu a s ňou spojené sofistikované marketingové stratégie budú len automaticky prijímať a identifikovať sa s hodnotami a obrazom sveta, ktoré sú v nich obsiahnuté. Dospelý mladý človek hľadajúci vlastnú identitu vníma médiá ako prirodzenú súčasť svojho života. Zväčša však nemá záujem, aby sme ho od vplyvu médií chránili, prípadne autoritatívne určovali, čo z mediálnej produkcie je preňho vhodné a čo mu, naopak, škodí. Takéto násilne vnútené „cenzorské“ prístupy sú už vopred odsúdené na neúspech, pretože nerešpektujú osobnosť mladého človeka a mnohé špecifická súvisiace s procesom jeho dospievania a socializácie. Cieľom mediálnej gramotnosti ako kľúčovej kompetencie potrebnej pre život v informačnej a poznatkovej spoločnosti by preto mal byť skôr rozvoj schopnosti orientovať sa v najrôznejších mediálnych obsahoch a faktoroch ovplyvňujúcich ich vznik a pôsobenie na publikum. Mladí ľudia musia mať možnosť poučeného výberu média, ktoré najlepšie naplní ich individuálne a skupinové potreby – či už ide o získavanie informácií, formálne a neformálne vzdelávanie, voľnočasové aktivity, resp. zábavu. Pri každom z prijímaných mediálnych obsahov je však dôležité uvedomovať si špecifický rámec mediálnej komunikácie, ktorej je mladý človek súčasťou a ktorá ovplyvňuje jeho reflexiu okolitého sveta. Schopnosť vyhľadávať, analyzovať, interpretovať a kriticky hodnotiť mediálne produkty v najrôznejších formátoch patrí do kategórie najdôležitejších životných zručností. V dobe interaktívnych médií ju dopĺňa čoraz aktuálnejšia životná zručnosť spočívajúca v samostatnom vytváraní textových, zvukových či obrazových informácií, ktoré

môžu zdieľať aj ostatní ľudia. Takto definovanej reflexie a aktívneho prístupu ku komunikácii je schopný len človek s istým stupňom mediálnej gramotnosti. Mediálna výchova ako multidisciplinárny odbor zasahujúci širokú škálu spoločenských vied má za sebou už niekoľko desiatok rokov trvajúcú históriu (Vrabec, 2008). Pozitívne účinky nebývajú vyzdvihované tak často ako negatívne, aj keď sa nepopiera ich existencia a vplyv na psychiku príjemcu. Medzi pozitívne účinky médií patrí: informovanie o rôznych oblastiach spoločenského, kultúrneho, hospodárskeho života, informácie pre každodenný život človeka (dopravné informácie, počasie), získavanie nových vedomostí aj doplnkových k už vytvorenému vedomostnému základu, sprostredkovanie skúseností, ktoré sa nedajú získať v reálnom živote, pohnútky na vykonávanie rôznych prospešných aktivít, uvedomenie si dôležitosti hodnôt, ako sú láska, zdravie, pomoc, poskytovanie hodnotných estetických a umeleckých zážitkov, zobrazovanie modelov pozitívnych spôsobov reakcií v medziľudských vzťahoch. K najčastejšie uvádzaným negatívnym vplyvom médií na deti a mládež patrí narušenie pozornosti detí, ktoré je dôsledkom dramatickej výstavby televíznych programov. Pri pravidelnom sledovaní takýchto programov sa znižuje schopnosť koncentrácie na činnosti, ktorým takáto dynamika chýba, narušenie hodnoty autentických zážitkov; priveľa hodín v kontakte s médiami znižuje citlivosť na to, čo v reálnom živote deti prežívajú. Reálne zážitky sa im zdajú menej zaujímavé, banálne v porovnaní s tými, ktoré sprostredkujú médiá. Takto môže dôjsť k strate zmyslu pre autenticitu života, k redukcii rečového prejavu na jednoduché vyjadrovanie odpozorované z médií, používaniu skratkovitých vyjadrení, symbolov, preberaniu nespisovného vyjadrovania. Rozvítý jazykový prejav sa zhoršuje, súvislé vyjadrovanie myšlienok a pocitov sa stráca, vynucuje sa sledovanie konkrétnych, pre dieťa neprimeraných relácií s odvolávaním sa na komunitu spolužiakov, kamarátov. Situáciu zhoršuje i narastajúci počet detí, ktoré majú televíziu vo vlastnej izbe. Detstvo je prezentované ako niečo neposlušné a pridrzo samolúbe. Dochádza ku konfliktom a deti tiež strácajú orientáciu samy v sebe, zdravotné následky nadmerného času stráveného s médiami sa spájajú s obmedzeným pohybom na čerstvom vzduchu, chorobami chrbtice, zhoršenou kvalitou zraku, poruchami nervového systému, obezitou, závislosťou. Spôsob, akým je násilie vykresľované, predstavuje pre deti vážne riziko ujmy, pretože ich učí, že násilie je žiaduce, nevyhnutné a bezbolestné pre obeť. Ak, je prezentované v médiách príliš často, vytvára znanie, že je v spoločnosti bežnou záležitosťou. Celkový význam a prínos médií pre život človeka, tak vyvoláva polemiku. Na jednej strane nesporne obohacujú život, rozširujú obzory a slovom i obrazom sprostredkovávajú udalosti a zážitky z najrôznejších kútov celého sveta. Tým však súčasne prispievajú k našej celkovej presýtenosti podnetmi, narušujú denný rytmus, ochudobňujú človeka o spánok a odpočinok a prispievajú k pasívnemu a konzumnému

životnému štýlu. V súčasnosti sa prijímanie masmediálnych informácií stalo nielen jedným z kritérií životnej úrovne a kvality života, ale dokonca priamo psychickou nevyhnutnosťou moderného človeka. Za dôležité považujeme, že významné a nezastupiteľné miesto v spektre primárnej prevencie u detí a mládeže má okrem rodiny aj celá sieť profesionálov v pomáhajúcich profesiách: psychológ, sociálny pedagóg, sociálny pracovník. Počítač a informačné technológie sú vynikajúcou pomôckou a dokážu motivovať k učeniu sa. Motivovaní žiaci a študenti dokážu pracovať efektívnejšie a vedia využiť svoje vedomosti v praxi. Práve motivácia ovplyvňuje ich chuť k učeniu. Využívaním prezentácií, prezeraním internetových stránok, využívaním obrazového materiálu, CD, DVD sa úroveň motivácie zvyšuje, ak sa používajú s mierou a rozumom. Médiá sa počas svojho historického vývoja podieľali na formovaní spoločenského a kultúrneho života. Môžeme ich považovať za druh spoločenskej inštitúcie, ktorá okrem distribúcie informácií prispieva aj k tvorbe verejnej mienky a rozvoju „informačnej spoločnosti“. Nefungujú samostatne, ale sú výsledkom interakcie jednotlivých sociálnych vzťahov a názorov. Médiá sú prostriedkom komunikácie, ktorý informácie šíri a podnecuje tvorbu nových informácií. Mediálnu gramotnosť môžeme definovať ako kompetenciu „prijímať, analyzovať, hodnotiť a komunikovať širokú škálu mediálnych obsahov (Brestovanský, 2010)“. Čitateľská gramotnosť sa považuje za existenčnú a základnú kompetenciu vzdelaného človeka, bez ktorej nemožno dosiahnuť ostatné kompetencie. Nároky na čitateľskú zručnosť sa stále zvyšujú a jednotlivci sa ocitajú pred nutnosťou pracovať s textovými informáciami novými a komplikovanejšími spôsobmi. Ukazuje sa, že čoraz viac žiakov a dospelých osôb má problém so základnými jazykovými zručnosťami, ako je napríklad slovná zásoba a jazyková vybavenosť. Ide pritom o nevyhnutný základ pre vývoj vyšších úrovní čitateľskej gramotnosti. Čitateľská gramotnosť sa však považuje za existenčnú a základnú kompetenciu vzdelaného človeka, bez ktorej nemožno dosiahnuť všetky ďalšie kompetencie. Zvyšovanie úrovne tejto kľúčovej kompetencie zasahuje všetky generácie, tak predškolákov, žiakov, študentov, ako aj seniorov, ďalej všetky oblasti života (práca, voľný čas, kultúra, ekonomika, zdravotníctvo atď.) a tiež všetky prostredia – školu, rodinu, pracovné tímy. Čitateľská gramotnosť je univerzálna technika, ktorá robí žiaka schopným nielen prečítať slová, vety a celé texty, ale aj pochopiť prečítané a ďalej s obsahom a získanými informáciami pracovať. Pri takomto chápaní problematiky čitateľskej gramotnosti nie je až tak veľmi dôležitá rýchlosť či plynulosť čítania, ale podstatné je porozumenie textu a používanie informácií z neho.

Súčasťou čitateľskej gramotnosti je rozvoj komunikatívnych kompetencií žiaka, jeho čitateľských schopností a zručností, čitateľských návykov, záujmov, postojov, motivácie k čítaniu a získaných vedomostí. Tieto aspekty je potrebné premietnuť nielen do osvojovania si poznatkov o jazyku (jazyková kompetencia), ale i do ich vhodného použitia v rôznych komunikačných situáciách (komunikačná kompetencia). Dominantnou požiadavkou umožňujúcou úspešné začlenenie sa mladého človeka do globálnej spoločnosti je čo najefektívnejšie osvojenie si komplexného súboru vedomostí, zručností a postojov. Prostredie čoraz viac saturované informáciami, médiami a novými technológiami podporuje snahy jednotlivých štátov rozvíjať u mladých ľudí také životné zručnosti, ktoré im umožnia veľmi flexibilne reagovať a vyrovnávať sa s rýchlymi a častými zmenami v osobnom, spoločenskom i pracovnom živote. Tieto zručnosti by mali zároveň podporovať kultúrnu rôznorodosť, pluralizmus, demokratický dialóg, kritické myslenie, samostatné vyjadrovanie sa a prezentáciu vlastných postojov, ako i ďalšie dôležité zručnosti charakteristické pre život v 21. storočí.

Mladí ľudia požadujú informácie, ktoré spĺňajú ich súčasné potreby, ale zároveň neobsahujú predsudky alebo urážlivé poznámky voči dospievajúcej generácii. Zdôrazňuje sa tiež široké spektrum informácií, ktoré sú cielené, menej centralizované a sú súčasťou stratégie akceptujúcej myslenie a postoje mladých ľudí. Môžeme konštatovať, že mladí ľudia by mali nadobudnúť aj zručnosť naučiť sa samostatne a efektívne učiť, čoho základnou podmienkou je schopnosť vyhľadávania, triedenia a spracovávania širokej škály informácií. Veľká časť z nich je dostupná práve prostredníctvom klasických, ale najmä interaktívnych médií.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BRESTOVANSKÝ, M. 2010. Úvod do mediálnej výchovy. Trnava : Trnavská univerzita. ISBN 978 – 80 – 8082 – 396-2.

DANCÁK, P. 2001. Otázka výchovy v náuke Jana Pavla II. Prešov : Petra.

DARMO, J. 1993. Masmédiá a ich miesto v procese formovania pozitívneho vzťahu k hodnotám demokratickej spoločnosti. In: Systém hodnôt v podmienkach vlastného demokratického štátu. Bratislava, s. 143.

DOLEŽALOVÁ, J. 2005. Funkční gramotnost – proměny a faktory gramotnosti ve vztazích a souvislostech. Hradec Králové : Gaudeamus. ISBN 80-7041-115-5.

MACHÁČEK, L. 2003. Kapitoly zo sociológie mládeže: občianska participácia mládeže ako výchova k občianstvu. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda. ISBN 80-89034-48-9.

VRABEC, N. 2008. Mládež a médiá. Mediálna gramotnosť mladých ľudí na Slovensku. Bratislava : Iuventa. ISBN 978 – 80-8072-074-2.

ZÁPOTOČNÁ, O. a B. PUPALA. 2003. Gramotnosť ako jazyková kompetencia. Úvod k štúdiám o ranej gramotnosti. In Rané štúdie o ranej gramotnosti. Bratislava : Vydavateľstvo UK. ISBN 80-223-1806-X.

Kontakt :

PaedDr. PhDr. Denisa Selická, PhD.

Filozofická fakulta UKF

Katedra sociológie

B. Slančíkovej 1

949 74 Nitra

E mail : dselicka@ukf.sk

